

УДК 343.1

Михайло Гузела

Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”
доцент кафедри кримінального права і процесу
кандидат юридичних наук, доцент

Олег Несімко

Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”
доцент кафедри кримінального права і процесу
кандидат юридичних наук

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА В СИСТЕМІ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

<http://doi.org/10.23939/law2020.26.231>

© Гузела М., Несімко О., 2020

Розглянуто проблему реалізації засади верховенства права в системі засад кримінального провадження. На основі аналізу кримінального процесуального законодавства України та наукових джерел досліджено питання універсальності верховенства права в системі засад кримінального провадження через поширення дії зазначеної засади на інститути кримінального провадження. Зроблено висновок про те, що в засаді верховенства права проявляється вимога процесуальної неупередженості, яка формально зв'язана раціональними й розумними обмеженнями, встановленими законом. Дотримуючись одночасно вимог верховенства права й законності, у центрі кожної процесуальної дії повинно бути не лише формальне виконання законодавчого припису. Йдеться про принципово нові вимоги процесуального законодавства до реалізації учасниками процесуальної діяльності, спрямованої на дотримання прав і свобод людини, що в кінцевому підсумку забезпечує належну правову процедуру.

Ключові слова: верховенство права, засади кримінального провадження, кримінальне провадження.

Постановка проблеми. Сутність засад (принципів) кримінального провадження та їх системи в кримінальному процесі є вихідною в різноманітті правових категорій, пов'язаних із реалізацією принципу верховенства права в кримінальному провадженні. Зазначена категорія, відображаючи правову ідеологію конкретного суспільства і кримінально-процесуальну політику держави, задає алгоритм законотворчому і правозастосовчому процесу, значною мірою визначає ієрархію інших правових категорій, опосередковує їх взаємозв'язок, взаємозалежність, взаємообумовленість, несуперечливість [2, с. 18]. Саме тому надзвичайно важливим є визначення сутності верховенства права в кримінальному провадженні як основи для реалізації процесуальних дій та винесення процесуальних рішень. Адже саме на засаді верховенства права повинні ґрунтуватися всі без винятку процесуальні дії і процесуальні рішення в кримінальному провадженні, пов'язані, насамперед, з обмеженням прав і свобод людини у кримінальному провадженні.

Аналіз дослідження проблеми. Дослідженню засади верховенства права значну увагу приділяли вітчизняні науковці в сфері теорії права і кримінального процесу, зокрема такі видатні вчені-правники, як Ю. Грошевий, В. Нор, О. Бандурка, А. Заєць, М. Козюбра, А. Комзюк, С. Погребняк, П. Рабінович, С. Шевчук та багато інших. Однак, як зазначає М. Козюбра, “багатоманітність граней, аспектів цього принципу не дозволяє втиснути його в рамки будь-якої юридичної дефініції” [3, с. 15]. Тому з метою підвищення ефективності наукового дослідження цієї засади вважаємо за необхідне чіткіше конкретизувати сутність засади верховенства права в кримінальному провадженні.

Мета статті полягає у дослідженні засади верховенства права в кримінальному провадженні в контексті сутності верховенства права та співвідношення зазначеної засади з іншими засадами кримінального провадження, зокрема, з принципом законності в кримінальному провадженні, оскільки в основі кожної процесуальної дії повинно бути не лише формальне виконання законодавчого припису, а повинно мати місце принципово нове ставлення вимог процесуального законодавства до реалізації учасниками процесуальної діяльності, спрямованої на дотримання прав і свобод людини, що у результаті забезпечує належну правову процедуру

Виклад основного матеріалу. Всупереч тому, що станом на сьогодні існує більш-менш узгоджений погляд на визначення самого поняття принципів (засад) кримінального процесу, все ж відсутня єдність у поглядах на інші проблемні питання, які є дотичними до системи засад кримінального провадження. Так, сьогодні існує проблема повної класифікації засад кримінального провадження, більше того, відсутня єдина позиція щодо вичерпності їх переліку, закріпленого у статті 7 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Багато проблемних питань виникає також у контексті розуміння та співвідношення принципів кримінального процесу і засад кримінального провадження тощо.

Говорячи про зміст засади (принципу) верховенства, то відповідно до чинного в Україні кримінального процесуального законодавства змістом цього принципу є факт визнання людини, її життя, здоров'я, а також інших прав та свобод найвищими цінностями, які відповідно визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1]. Дійсно, права і свободи людини найістотніше можуть бути порушені (інколи, навіть невідомо) саме в системі кримінального процесуального провадження [9, с. 49]. Приклади таких порушень у кримінальному провадженні є непоодинокими, про що свідчить як кількість звернень громадян України до Європейського суду з прав людини, так і кількість позитивних рішень, ухвалених зазначеним Судом стосовно підтверджених ним порушень прав громадян під час кримінальних проваджень в Україні [6]. Саме тому кримінальне провадження повинно здійснюватися за умови неухильного додержання принципу верховенства права. При цьому, принцип верховенства права у кримінальному провадженні повинен реально застосовуватися з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, щоб максимально зменшити чи виключити необхідність майбутніх звернень громадян, залучених до сфери кримінального провадження, зі скаргами про порушення своїх прав до Європейського суду з прав людини.

Слід зазначити, що значимість засад (принципів) кримінального провадження як інституту кримінального процесу полягає не лише в тому, що вони виступають процесуальними гарантіями прямої дії і створюють процедурну основу всього кримінального провадження. Засадничі правила, які закріплені в переважній більшості в Конституції України та в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України, є індикатором “демократичної зрілості” кримінального процесу, їх практичне застосування виявляє проблемні питання і недосконалість окремих кримінально-процесуальних інститутів або положень, що, своєю чергою, зумовлює шляхи вдосконалення кримінального процесуального законодавства, визначає методологію наукових досліджень тощо.

Законодавець, визначаючи місце верховенства права серед засад кримінального провадження, відвів зазначеній засаді кримінального провадження чільне місце в системі кримінальних процесуальних засад. Більше того, загальність та універсальність засади верховенства права дозволяє поширити її дію на абсолютно всі інститути і елементи кримінального провадження. Це означає, що засада верховенства права є безпосередньо і прямо застосовною як під час досудового розслідування, так і в процесі судових стадій кримінального провадження, зокрема, в процесі перегляду судових рішень. Таким чином, верховенство права становить собою основу для реалізації процесуальних дій та винесення процесуальних рішень. Саме на засаді верховенства права повинні ґрунтуватися всі без винятку процесуальні дії і рішення, пов'язані, насамперед, з обмеженням прав і свобод людини у кримінальному провадженні. При цьому немає значення, які саме права обмежуються: чи свобода та недоторканність при обранні запобіжного заходу, чи право власності при накладенні арешту на майно тощо.

З позицій вчених-процесуалістів, як вже раніше було наголошено, непорушність прав і свобод людини та створення надійних умов їх захисту є визначальним критерієм верховенства права як засади, що покликана закріпити торжество справедливості. Враховуючи той факт, що в кримінальному провадженні, особливо, під час проведення досудового розслідування непоодинокими є випадки порушень конституційних прав особи, увага захисників-адвокатів повинна бути звернена насамперед на факти недопустимого використання доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України, в тому числі таких дій, як отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження, а також порушення права особи на захист, отримання показань від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитись від давання показань, а також отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним [4, с. 129; 7].

Однак, слід зазначити, що кожна засада кримінального провадження має свій унікальний зміст, причому не можна одні засади вважати другорядними, а інші – головними, оскільки вони є взаємопов'язані, адже на них базуються зміст і форма кримінального провадження [5, с. 74]. Верховенство ж права, з одного боку, задає вектор всіх інших засад кримінального провадження, а з іншого – проникає в кожную із нижчеперелічених саме лозунгом найвищої цінності прав і свобод учасників кримінального провадження.

Отже, в засаді верховенства права проявляється вимога процесуальної неупередженості, яка формально зв'язана із раціональними й розумними обмеженнями, встановленими законом. Дотримуючись одночасно вимог верховенства права й законності, у основі кожної процесуальної дії повинно бути не лише формальне виконання законодавчого припису. Тут мова йде про принципово нове ставлення вимог процесуального законодавства до реалізації учасниками процесуальної діяльності, спрямованої на дотримання прав і свобод людини, що в результаті забезпечує належну правову процедуру. Інакше кажучи, реалізація засади верховенства права є певним “нейтралізатором несправедливого закону” в конкретній ситуації кримінального провадження щодо дотримання прав і свобод людини [9, с. 49]. Одночасно є інший аспект взаємодії цих засад: на належну правову процедуру не повинні впливати жодні міркування неправового характеру, а також будь-які фактори, що не стосуються справедливості або розумності юридичних вимог за умов пред'явлення підозри або висунення обвинувачення, навіть якщо такі висуваються на захист права чи закону [8, с. 6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Редакція від 05.08.2018р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія / С. П. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – 240 с.
3. Козюбра М. Принцип верховенства права та вітчизняна теорія і практика / М. Козюбра // Українське право. – 2006. – № 1 (19). – С. 15–23.
4. Легких К. В. Катування: чи є зміни на краще у зв'язку з прийняттям нового КПК України? / К. В. Легких // Вісник Академії адвокатури України. – К. : ВЦ ААУ, 2012. – Число 3(25). – С. 127–131.
5. Ісмаїлова Л. Б. Співвідношення справедливості, законності і рівності в кримінальному судочинстві / Л. Б. Ісмаїлова // Вісник Академії адвокатури України. – К. : ВЦ ААУ, 2005. – Випуск 2(3). – С. 74–81.
6. Рішення щодо України, винесені Європейським судом з прав людини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/rishennja_cshodo_ukrajini_vineseni_jevropejskim_sudom_z_prav_ljudini.html
7. Мазалов А. Допустимість доказів з урахуванням останніх змін до КПК закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://blog.liga.net/user/amazalov/article/30462>
8. Михайленко В. В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні. Дисерт. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. – К., 2019. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/13968/1/dysertatsia_mykhailenko_vv.pdf
9. Гузела М. До питання про верховенство права в системі засад кримінального провадження// Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (30 лист. 2018 р., м. Дніпро) ДДУВС. – С.48-50.

REFERENCES

1. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy* [Criminal Procedure Code of Ukraine]. Redaktsiia vid 05.08.2018r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Pohrebniak S. P. *Osnowopolozhni pryntsyipy prava (zmistovna kharakterystyka)* [Fundamental principles of law (substantive characteristics)] : monohrafiia / S. P. Pohrebniak. – Kh. : Pravo, 2008. – 240 p.
3. Koziubra M. *Pryntsyip verkhoventva prava ta vitchyzniana teoriia i praktyka* [The principle of the rule of law and domestic theory and practice] / M. Koziubra // Ukrainske pravo. – 2006. – № 1 (19). – P. 15–23.
4. Lehkykh K. V. *Katuvannia: chy ye zminy na krashche u zviazku z pryiniattiam novoho KPK Ukrainy?* [Are there any changes for the better due to the adoption of the new CPC of Ukraine?] / K. V. Lehkykh // Visnyk Akademii advokatury Ukrainy. – K. : VTs AAU, 2012. – Chyslo 3(25). – P. 127–131.
5. Ismailova L. B. *Spivvidnoshennia spravedlyvosti, zakonnosti i rivnosti v kryminalnomu sudochynstvi* [Correlation of justice, legality and equality in criminal proceedings] / L. B. Ismailova // Visnyk Akademii advokatury Ukrainy. – K. : VTs AAU, 2005. – Vypusk 2(3). – P. 74–81.
6. *Rishennia shchodo Ukrainy, vyneseni Yevropeiskym sudom z prav liudyny* [Judgments concerning Ukraine rendered by the European Court of Human Rights]. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://sc.gov.ua/ua/rishennja_cshodo_ukrajini_vineseni_jevropejskim_sudom_z_prav_ljudini.html
7. Mazalov A. *Dopustymist dokaziv z urakhuvanniam ostannikh zmin do KP zakonu Ukrainy* [Admissibility of evidence, taking into account the latest changes to the CP of the law of Ukraine] [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu <https://blog.liga.net/user/amazalov/article/304628>.
8. Mykhailenko V. V. *Realizatsiia zasady verkhoventva prava u kryminalnomu provadzhenni* [Implementation of the rule of law in criminal proceedings]. Dysert. na zdob. nauk. stup. kand. yuryd. nauk. – K., 2019. - [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/13968/1/dysertatsia_mykhailenko_vv.pdf
9. Huzela M. *Do pytannia pro verkhoventvo prava v systemi zasad kryminalnoho provadzhennia* [On the question of the rule of law in the system of principles of criminal proceedings] // Aktualni problemy kryminalno-pravovoho, kryminalno-protsesualnoho ta kryminalistychnoho zabezpechennia bezpeky Ukrainy: mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (30 lyst. 2018 r., m. Dnipro) DDUVS. – P.48-50.

Дата надходження: 24.03.2020 р.

Mykhailo Huzela

Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Criminal Law and Procedure
Ph. D., Assoc. Prof.

Oleh Nesimko

Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Criminal Law and Procedure
Ph. D.

RULE OF LAW IN SYSTEM PRINCIPLE OF THE CRIMINAL PROCESS

The article is devoted to the problem of implementing the rule of law in the system of principles of criminal proceedings. Based on the analysis of the criminal procedural legislation of Ukraine and scientific sources, the issues of the universality of the rule of law in the system of principles of criminal proceedings through the extension of the action of this principle to the institutions of the criminal process are investigated. It is concluded that in principle of supremacy of law the requirement of procedural impartiality is formally associated with the rational and reasonable restrictions established by law. Following the simultaneous observance of the requirements of the rule of law and the rule of law, the basis of each procedural action should not only be the formal fulfillment of the legislative requirement. This is a fundamentally new relationship between the requirements of procedural legislation for the implementation by participants of procedural activities aimed at observing human rights and freedoms, which ultimately ensures the proper legal procedure.

Key words: rule of law, principles of criminal proceedings, criminal process.